

Т.О. Яценко,
кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії літературної освіти
Інституту педагогіки НАПН України

ІМПРЕСІОНІЗМ

У СВІТОВОМУ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Шкільна лекція у структурі літературного спецкурсу

«Художня література в контексті світової культури»

Автором презентовано методичку проведення заняття, що передбачає розкриття стильових особливостей імпресіонізму в контексті різних видів мистецтва.

Ключові слова: модернізм, імпресіонізм, стильова тенденція.

Представлена методика изучения импрессионизма как стилевое течение модернизма в контексте разных видов искусства.

Ключевые слова: модернизм, импрессионизм, стилевая тенденция.

У структурі літературного спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» передбачено вивчення монографічної теми, присвяченої імпресіоністичному живопису. Таке заняття забезпечить розуміння старшокласниками специфіки втілення імпресіоністичного світобачення у різних видах мистецтва та їх взаємовплив. «Межі окремих мистецтв зовсім не настільки абсолютні, як вважають теоретики. Мистецтво щохвилини переходить одне в друге. Один ряд мистецтва знаходить своє продовження й завершення в другому», – писав свого часу французький письменник Ромен Ролан.¹ У сучасному мистецтві відбувається інтенсивний процес взаємодії й взаємозбагачення літератури, живопису, музики, театру, кіно, диференціація й інтеграція видів мистецтв, дифузія жанрів на їх шляху до нового синтезу, створення нових художніх образів, форм, стилів, що відображають багатогранність складного, напруженого ритму життя, героїки й трагізму сучасного світу.

¹ Роллан Р. Собрание соч.: В 20 т. - Л., 1935. - т. 16.

Наприкінці ХХ- початку ХХ століття імпресіонізм як анти-раціоналістичне мистецтво загострив проблему ірраціонального, чуттєвого й несвідомого у внутрішньому світі людини. Живописний імпресіонізм був протиставленням академічному мистецтву, літературний – пошуком нових (нереалістичних) художніх засобів проникнення у внутрішній світ людини і розвивався у взаємодії з неоромантизмом, символізмом та іншими стильовими течіями модернізму. Імпресіонізм як стильова течія модернізму розвинувся в літературі під впливом живопису через подібність специфічних мистецьких прийомів. Техніка імпресіоністичного живопису базується на твердженні, що всі відтінки розподіляються на основні і додаткові кольори. Швидкими, легкими рухами пензля художник наносять на полотно кольорові плями, які зливаються в єдине видовище під час їх споглядання з певної віддалі. У картинах проглядається відсутність чітко заданої форми і прагнення передати предмет уривчастими штрихами, що ніби фіксують кожне враження. Головна ідея живописного імпресіонізму в тому, що у природі жоден колір не існує сам по собі. Єдиним творчим джерелом кольору є сонце, яке своїм світлом покриває всі предмети, щомиті подаючи їх у новому кольорі.

Ознайомити учнів з імпресіонізмом як оригінальним художнім явищем в європейському живописі доцільно у ході занять спецкурсу: уроку-панорами «Видатні художники-імпресіоністи Франції» або уроку-портрету «Клод Моне – художник-імпресіоніст».

Подаємо орієнтовний варіант проведення уроку-портрету «Клод Моне – художник-імпресіоніст».

*Любите живопись, поэты!
Лишь ей единственной, дано
Души изменчивой приметы
Переносить на полотно.*

М. Заболоцький

Коментуючи пропонований епіграф до заняття, старшокласникам необхідно навести приклади взаємозв'язку творів літератури й живопису.

Учні зроблять коротке повідомлення про основні етапи життя французького художника Клода Моне. Зазначимо, що врахування біографічного контексту сприяє створенню макрообразу художнього твору в естетичній свідомості школярів. Такий підхід робить матеріал уроку особистісно-значущим для учнів, стає підґрунтям для сприйняття ними модерністських творів. Джерелом інформації про французьких художників-імпресіоністів може бути книга Джона Ревалда «Історія імпресіонізму», розрахована на широке коло читачів. Зосереджуємо увагу учнів на подіях життя К. Моне, що мали вплив на формування його світогляду, розвиток творчої манери. Розповідь про митця супроводжуємо демонстрацією його портрета (робота художника-імпресіоніста Огюста Ренуара) та кількох автопортретів.

Орієнтовний матеріал для індивідуальних повідомлень учнів.

К. Моне.
Автопортрет у береті

Клод Оскар Моне народився в Парижі 14 листопада 1840 року, потім жив у Гаврі, де його батько володів бакалійною крамницею. У шкільні роки майбутній художник був енергійним, непосидючим хлопчиком, любляв час проводити біля річок чи скель, часто пропускаючи заняття в школі. Розважався, розмальовуючи обкладинки зошитів портретами-карикатурами своїх учителів. У цій забаві він незабаром досяг досконалості, і настільки зміцнив свою репутацію карикатуриста, що навіть почав брати платню за «портрети».

У юнацькому віці К. Моне відбував військову повинність у Африці. "Сім років служби, що страхали багатьох, - пояснював він згодом, - були для мене привабливими. Мій друг, що служив у полку африканських стрільців і обожнював військове життя, заразив мене своїм ентузіазмом і прищепив мені свою любов до пригод. Мені вдалося завдяки власній наполегливості, потрапити в африканський полк. Я провів в Алжирі два незабутніх роки.

Невпинно я бачив щось нове; у хвилини дозвілля я намагався відтворити усе, що бачив. Ви не можете собі уявити, до якої міри я збільшив свої знання і як сильно виграло від цього моє бачення. Спочатку я не міг до кінця усвідомити це. Враження світла і кольору, які я там отримав, класифікувалися лише

К. Моне
Автопортрет у майстерні

*пізніше; у них
полягав сенс моїх
майбутніх
досліджень"².*

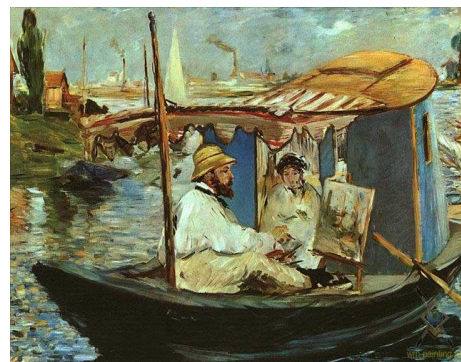
О. Ренуар
Клод Моне читає газету

*Захворівши в
Алжирі, К.Моне був
демобілізований додому. Доки тривало його*

одужання, він малював із подвійною енергією. Незабаром юнак їде до Парижу, де вступає до студії художника Глейра, однак займався він там всупереч своєму бажанню. Бунтівник за вдачею, він разом зі своїми новими друзями знайомився з художнім життям поза школою Глейра – з новими мистецькими рухами та ідеями. Серед учнів художньої студії були й ті, хто згодом вирізняться своїми скандальними роботами на знаменитій виставці у Парижі. На той час К.Моне ще не мав змоги представити свої роботи на розсуд журі «Салону», але серед його товаришів по студії Глейра було багато талановитих, які це зробили. Організація виставки супроводжувалася інтригами, необ'єктивними рішеннями журі. Небезпека бути знехтуваними погрожувала тільки тим, хто ще не досяг визнання серед поціновувачів справжнього мистецтва. Парадоксально, але "Салон" привабив величезну кількість відвідувачів. Публіку, звичайно, інтригував незвичайний характер знехтуваних робіт, які преса називала "сміхотворними".

² Із листа Моне до Тьебо-Сиссона.

У житті К. Моне були важкі періоди. Після смерті дружини він один виховував двох дітей. Його постійно переслідували кредитори. Важкі душевні втрати переніс великий художник в кінці життя, коли померла його друга дружина Аліса і старший син Жан. У К. Моне були серйозні проблеми із зором, однак він продовжував писати картини. Художник вважав себе щасливою людиною, адже він займався улюбленою справою. 5 грудня 1926 р. Клод Моне помер.

К. Моне
Клод Моне в своєму човні-студії

Навіть геніям не завжди вдається досягти публічного визнання. Талант французького художника-імпресіоніста Клода Моне був визнаний у всьому світі.

Під час короткої бесіди акцентуємо увагу учнів на портретах художника:

- *З якими періодами життя К. Моне співвідносяться його портрети?*
- *Яка із робіт, на вашу думку, найбільш глибоко передає внутрішній світ митця-імпресіоніста?*
- *Охарактеризуйте портрет К. Моне, створений О. Ренуаром та його автопортрети.*

На наступному етапі заняття продемонструємо міські пейзажі К. Моне, які сам художник називав «експериментами зі світлом і кольором». Із балкону Лувру він написав декілька міських пейзажів, вигляд церкви Сен-Жермен л'Оксерруа, а також «Сад інфанти» з Пантеоном на задньому плані. Привертає до себе увагу цілісність сприйняття художником того, що відбувалося довкола. Так, споглядаючи картину «Бульвар Капуцинів в Парижі», у глядача створюється враження особистої присутності на цьому нескінченному святі життя, наповненому сонцем, світлом, гомоном натовпу. Поетичним коментарем до міських пейзажів К. Моне стануть рядки із вірша П. Верлена «Калейдоскоп».

*Эта улица, город – как в призрачном сне,
Это будет, а может быть, все это было:
В смутный миг все так явственно вдруг проступило -
Это солнце в туманной всплыло пелене.*

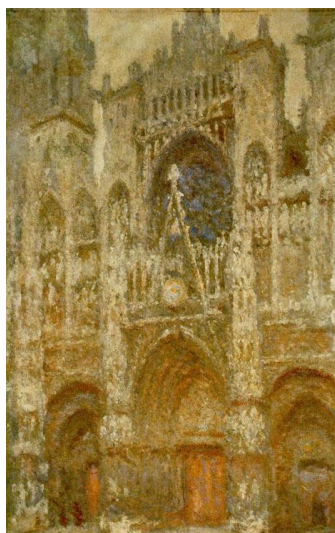

К. Моне.
Портал Руанського
собору, гармонія в
ранковому світлі

*Это голос в лесу, это крик в океане.
Это будет – причину нелепо искать,
Пробужденье, рожденье опять и опять.
Все как было, и только отчетливей грани:*

*Эта улица, город – из давней мечты,
Где шарманчики мелют мелодии танцев,
Где пиликают скрипки в руках оборванцев,
Где на стойках пивнушек мурлычут коты.³*

Актуалізуючи знання старшокласників, визначимо стильові ознаки імпресіонізму в поезії П. Верлена – фрагментарність зображення, прагнення до передачі перших вражень від предметів і явищ. Відзначимо, що творчість французького поета-символіста справила значний вплив на розвиток імпресіонізму не лише в літературі, а й в інших видах мистецтва. Окремі літературознавці називають його «Поетичне мистецтво» не лише маніфестом символізму, а й імпресіонізму як стильових течій модернізму.

К. Моне.
Руанський собор,
західний портал,
похмурна погода

У ході подальшої роботи на занятті передбачається ознайомлення учнів із картинами К. Моне, що входять до окремих тематичних циклів. Художник часто у своїх роботах повторював однакові сюжети, враховуючи різні нюанси освітлення, тонів і напівтонів певного об'єкту – кожному відтінку стану природи він присвячує окреме полотно. Відомо, що протягом двох років К. Моне приїжджав до Руану і робив ескізи місцевого собору. Щопівгодини він намагався зафіксувати швидкоплинні стани світло-

³ Переклад А. Ревича

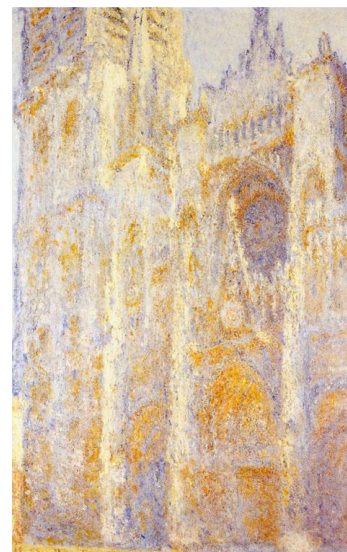
повітряного середовища і передати ледве вловимі напівтони кольору. Так був створений цикл із 28 полотен із зображенням Руанського собору. У серії статичних картин собор зображено в різні пори року, різний час доби, в різну погоду і при різному освітленні. Цей тематичний цикл займає важливе місце в творчості К. Моне.

Митець увіковічив образ собору в імпресіоністичній манері. Не надаючи особливого значення архітектурним особливостям готичної споруди, автор зосередився на передачі рефлексів кольору на камінні будівлі при різних кутах заломлення сонячних променів. На картині зображення Руанського собору ніби розчиняється в світло-повітряному середовищі, характерному для певного періоду доби: вдосвіта він оповитий вологими парами повітря, на заході сонця – осяяний теплими рожевими променями, коливання яскравого полуденного світла додають йому потужності. У вітряну погоду камінний портал споруди здається рябим, а в сонячні дні – темно-сірим.

Співвіднесення живописних полотен К. Моне з поезією російського поета «срібної доби» Максиміліана Волошина сприятиме розвитку асоціативного мислення та естетичних смаків старшокласників. Наголосимо, що у цілком імпресіоністичній манері ним створено ліричний цикл «Париж».

У 1905 р. поет відвідав знаменитий готичний собор, враження про який передав у циклі віршів «Руанський собор». М. Волошин надавав великого значення символіці кольору. Так, цей цикл приголомшує читача яскравими візуальними образами, що є специфічними мистецькими прийомами імпресіонізму в живописі:

*Плавны, как пенie хора,
Прочь от земли и огней
Высятся дуги собора
К светлым пространствам ночей.*

К. Моне.
Руанський собор
опівдні

*В тверди сияюще-синей,
В звездной алмазной пыли,
Нити стремительных линий
Серые сети сплели.*

Віртуальна екскурсія садибою та музеєм К. Моне в Жіверні – наступний етап заняття.

Митець обожнював природу. Простий селянський будиночок в Жіверні, декоративний сад навколо нього були джерелом натхнення для художника протягом останніх тридцяти років його життя. Відомо, що японський місток у саду К.Моне змалював у 18 варіантах, водоймище з білим лататтям – у 13 картинах, водяні лілії – на 48 полотнах. Багаторазово повторюючи певний мотив у променях світла в різний час дня, митець змінив загальноприйняте уявлення про картину як про закінчене самодостатнє художнє явище.

Цікавими є спогади К. Моне про мотивацію його звернення до образу латаття в картинах: «Я посадив його ради задоволення, навіть не думаючи, що його писатиму. І раптом несподівано до мене прийшло одкровення мого казкового, дивного ставка. Я взяв палітру, і з того самого часу у мене вже майже не було ніколи іншої моделі».

Художник побудував простору студію, яку згодом стали називати «Студією водяних лілій». Саме в ній митець реалізував свій останній грандіозний творчий задум – створив панелі із зображенням водяних лілій, що утворили кругову панораму близько 70 м. Характеризуючи художню манеру К. Моне, учні повинні дійти висновку, що пріоритетним для майстра-імпресіоніста є зображення на полотні світла та передача гри тіней.

Усвідомленому сприйняттю учнями імпресіоністичного циклу К. Моне «Лілії» сприятиме поетичний супровід до пейзажів художника – вірші російського поета «срібної доби» Миколи Гумільова:

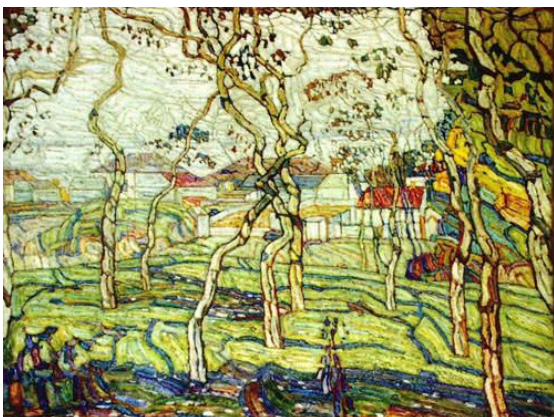
*Я счастье разбил с торжеством святотатца,
И нет ни тоски, ни укора,
Но каждою ночью так ясно мне снятся*

Большие, ночные озера.

*На траурно-черных волнах неньюфары⁴,
Как думы мои, молчаливы,
И будят забытые, грустные чары
Серебряно-белые ивы.*

Проблема взаємодії стилістичних напрямів європейського та українського живопису кінця XIX – початку XX століття складна для учнівського сприйняття. Слайд-шоу «Шедеври українського імпресіонізму» продемонструє їм своєрідність видозмін та варіацій західноєвропейського імпресіонізму в національному мистецтві України. Процес формування і розвитку імпресіоністичних живописних новацій в національному малярстві припадає на 1890 – I пол. 1910-х рр. Зауважимо, що імпресіонізм в українському живописі не став повноцінним мистецьким явищем, а виявився епізодично у творчості окремих майстрів. Українську модель імпресіоністичного живопису перш за все пов'язують з іменами О. Мурашка, А. Маневича, М. Бурачека, О. Новаківського, індивідуальний стиль яких забарвлений національною образною своєрідністю.

Серед митців, які втілювали ідеї модернізму в українському живописі, був Абрам Маневич. Європейське визнання прийшло до нього у 1913 році після тріумфальної виставки у паризькій галереї Дюран Рюеля. Самобутнє мистецтво А. Маневича увібрало у себе кольорову площинність модерну, пленерність імпресіонізму, пластику його лінійних ритмів, що органічно відповідало особистісному духовному світу майстра, його розумінню природи. Традиції вітчизняного реалістичного мистецтва та життєвий досвід, сформували вміння художника бачити у буденному – поетичне.

А. Маневич
«Весна на Куренівці»

А. Маневич – співець провінції: повітових містечок, затишних околиць Києва. У багатьох художніх композиціях митця втілено ідею постійного руху

життєвих сил природи. На його полотнах домінують дерева, в переплетінні віт яких створюється майже фантасмагоричні візерунки. Пейзажі А. Маневича сприймаються як симфонії, настільки безумовна музична гармонія їхніх форм та кольорових співвідношень.

Декламуємо вірш Василя Стуса «Життя-симфонія», створення якого нав'язано враженнями від картини А. Маневича «Симфонія весни». Поет перейнявся натхненням та глибиною почуттів і настроїв художника. Твір віддзеркалює асоціативну розкату художню свідомість українського поета, тонке сприйняття ним музики барв живописця.

*Життя симфонія, «Симфонія весни»
і сатанинський, зойками Маневич.
Єврей по горло і по горло невір.
По горло маячний і мудрий сніг.
Пелюсточками, пальцями, руками
Як жалами співучими до віт
Березових, хистких, бузково тканих
В його лірично-фосфоричний світ...*

Старшокласники повинні усвідомити, що почуття кольору як невід'ємна риса імпресіоністичного мистецтва визначає і зображувальну поетику слова, образну структуру словесно-поетичного контексту. Колір у поезії стає емоційно-забарвленим виразом складної гами авторських настроїв і переживань, їх метафоричним осмисленням.

На підсумковому етапі заняття словесник зауважить, що науково-технічний прогрес був одним із чинників, які вплинули на появу і розвиток імпресіонізму в живописі. Так, у другій половині XIX ст. було розроблено технології виробництва дешевих синтетичних фарб, зокрема блакитного кольору, що забезпечило можливість зображення повітря й води – улюблених стихій імпресіоністів. Розвиток оптики розширив знання про структуру білого світла та явище кольорового контрасту. Художники-імпресіоністи стали використовували лише сім фарб кольорового спектру, змішуючи їх безпосередньо на полотні, а не на палітрі. Великий вплив на імпресіоністів мав винахід фотографії. Їхні картини, подібно до фотографій, були

відкритими, справляли враження випадкових миттєвих фрагментів. Окрім того, поява нових видів пензлів – твердих, плоских та зміцнених сталевією оправою дала змогу художникам робити міцніші мазки, а використання плернерних мольбертів та переносних коробок для фарб і пензлів полегшило їхню роботу на природі.

Різномірне домашнє завдання для мікрогруп.

1. Підготувати повідомлення про імпресіонізм у російському живописі.
2. Зробити художній аналіз одного із імпресіоністичних пейзажів І. Левітана.
3. Підготувати виразне читання поетичних творів, присвячених А. Фету.